

Repetitorium

Nauka o państwie

Prawo a moralność

Prawo nie działa w próżni, a więc nie jest jedynym regulatorem zachowań. **System normatywny to system zawierający normy postępowania, a więc jest to system określający, jak należy postąpić w danych okolicznościach.** Norma postępowania może być wsparta sankcją, tj. określać konsekwencje zachowania niezgodnego z jej wymogami. Normy postępowania wywrzeć mają wpływ na zachowanie się ich adresatów w przyszłości. Norma postępowania może mieć charakter autonomiczny (adresat normy utożsamia się z nią, uznaje jej moc obowiązującą, przestrzega jej, będąc przekonanym o jej słuszności) lub heteronomiczny (adresat normy uznaje ją za "zewnętrzną", "narzuconą", "obcą"). Z punktu widzenia skuteczności normy najbardziej korzystną sytuacją jest ta, w której adresat normy uznaje ją za "własną regułę postępowania", tj. akceptuje się. W takim przypadku mówimy o internalizacji normy.

Przestrzeganie norm postępowania może być wynikiem uznania ich za słuszne, sprawiedliwe, a więc aprobaty dla ich treści, jak również wynikiem obawy przed ujemnymi konsekwencjami, grożącymi w razie zachowania sprzecznego z ich treścią. Ujemne konsekwencje, które spotykają adresata normy w razie naruszenia jej wymogów, noszą miano sankcji. Sankcja może mieć charakter skupiony (instytucjonalny, zorganizowany), tj. wymierzany przez uprawniony podmiot w odpowiednim trybie lub rozsiany (nizinstitutionalizowany), tj. stosowany w sposób niesformalizowany, bez jakichkolwiek procedur czy zasad postępowania w tym zakresie. Podkreślić również należy, iż w przypadku sankcji skupionej właściwy organ może zastosować tylko taką sankcję, która jest przewidziana w danym systemie normatywnym za określone zachowanie, kierując się zasadami rządzącymi jej stosowaniem, a zatem nie może być mowy o żadnej dowolności czy też arbitralności.

Sankcja musi być skuteczna, tj. musi skłaniać adresata do zachowania zgodnego z wymogami danej normy. Aby to uczynić musi być odpowiednio dotkliwa, a więc musi być na tyle dolegliwa, aby adresat wybrał zachowanie zgodne z treścią normy niż zachowanie z nią sprzeczne. Jeżeli adresat normy zachowuje się zgodnie z jej treścią, tj. jeżeli normy spotykają się z posłuchem adresatów w każdym przypadku lub w przeważającej liczbie przypadków możemy mówić o behawioralnym obowiązywaniu normy (ang. behaviour – zachowanie się).

Oprócz prawa, a w niektórych sytuacjach na zasadzie wyłączności, funkcjonują normy moralne, obyczajowe, religijne, normy organizacji społecznych. Systemy te mogą pozostawać ze sobą w różnych relacjach.

Można wyróżnić trzy rodzaje relacji między prawem a innymi systemami normatywnymi:

1. **Uregulowania zbieżne**, które występują w sytuacji, gdy dane zachowanie jest jednakowo postrzegane przez wszystkie systemy normatywne (np. nie kradnij), a więc gdy jednostka w danych okolicznościach uzyskuje ze wszystkich systemów normatywnych jednobrzmiące nakazy lub zakazy. Z punktu widzenia ładu społecznego, jak również przestrzegania prawa, jest to sytuacja najbardziej korzystna, albowiem z różnych systemów normatywnych adresat otrzymuje taki sam wzór zachowania, nie musi więc dokonywać żadnych wyborów. Dochodzi zatem do tzw. wzmocnienia normatywnego – adresat normy znajduje się on pod zwielokrotnioną presją oddziaływania, co niewątpliwie wpływa na realizację wyznaczonego zachowania. Pamiętać należy, iż dla danego podmiotu ryzyko wykluczenia z danej grupy społecznej, potępienia przez nią, czy też utraty dobrego imienia, może być o wiele większą dolegliwością niż sankcja ze strony państwa.

2. **Uregulowania rozbieżne**, które występują w sytuacji, gdy dane zachowanie jest w odmienny sposób postrzegane przez systemy normatywne, tj. z systemów normatywnych płyną różne nakazy lub zakazy (np. bezwzględny zakaz zabójstwa wynikający z wiary chrześcijańskiej i możliwość pozbawienia drugiego człowieka życia w ramach obrony koniecznej, na którą ze-zwała prawo). Takie sytuacje określa się mianem kolizji systemowej (konfliktowości) norm. Jest to zjawisko niepożądane z punktu widzenia państwa i prawa, znacznie zmniejsza bowiem społeczną skuteczność prawa, jak też może obniżać jego prestiż, a także obniżać respekt, jakim powinno się ono cieszyć. Dany podmiot musi bowiem wybierać – dać posłuch normie prawnej czy też normie należącej do innego systemu, co niejednokrotnie może przybrać charakter dramatycznego wyboru i prowadzić do wyboru pozaprawnego systemu normatywnego. Państwo nie powinno bez wyraźnego uzasadnienia stawiać jednostki przed takimi wyborami. W konsekwencji wprowadzenie normy prawnej, która zawierać będzie nakazy lub zakazy prowadzące do konfliktu z innymi systemami normatywnymi musi być poprzedzone bardzo staranną oceną konieczności wprowadzenia takiego rozwiązania.

3. **Uregulowania indyferentne** występują w sytuacji, gdy pewne dziedziny zachowań są normowane przez dany system normatywny, nie będąc jednocześnie przedmiotem zainteresowania innych systemów (np. normy prawa górniczego nie znajdują odzwierciedlenia w innych systemach normatywnych, podobnie jak prawo kosmiczne, lotnicze, czy też atomowe). W takim przypadku ma miejsce tzw. obojętność systemów prawnych wobec siebie. Prawodawca może odstąpić od objęcia danej sfery regulacją prawną, uznając, iż pozaprawne systemy normatywne są w tej sferze wystarczająco skuteczne.

Z punktu widzenia funkcji prawa istotna jest relacja między prawem a moralnością.

Moralność jest zespołem norm postępowania ludzi, według których ocenia się zachowanie człowieka względem drugiego człowieka, rodziny, społeczeństwa, państwa i innych organizacji społecznych jako dobre albo złe, słuszne lub niesłuszne, sprawiedliwe albo niesprawiedliwe, uczciwe albo nieuczciwe, godne albo niegodne, itp. Norma moralna to zatem

norma u podstaw której leży ocena jakiegoś zachowania z punktu widzenia przyjętego systemu wartości i ocen. Moralność jest zjawiskiem zmiennym, tak jak zmieniają się społeczeństwa, ich kultura, wyobrażenia, oceny, postawy, oczekiwania. Normy moralne mogą mieć charakter uniwersalny, tj. obowiązywać w całej zbiorowości lub w znacznej jej części, jak też charakter segmentowy, tj. występować w danym środowisku, grupie społecznej, korporacji itp.

Między prawem i moralnością zachodzą następujące różnice:

1. W państwie unitarnym (jednolitym) występuje jeden system prawny; w państwie federacyjnym obowiązuje system prawny federacji, jak również przepisy prawne, które tworzone są przez część składową federacji. W konsekwencji w ramach państwa nie mogą występować sprzeczne systemy prawne. W przypadku moralności, o czym już była mowa, mogą istnieć odmienne normy moralne w różnych środowiskach. Zauważyć należy, iż normy moralne występujące w różnych grupach społecznych mogą być ze sobą sprzeczne. Prawo obowiązujące w danym systemie prawa nie może być wewnątrz sprzeczne.
2. Prawo jest sformalizowane, tj. tworzone przez uprawnione do tego organy władzy publicznej w ramach procedur tworzenia prawa. Akty normatywne, będące wyrazem działalności prawotwórczej, redagowane są w tzw. języku prawnym, bazującym na języku potocznym, ale charakteryzującym się w porównaniu z nim o wiele większą precyzją, jasnością i zwięzłością. Normy moralne nie są tworzone przez organy państwa. Powstają spontanicznie, żywiołowo, bez żadnej formalizacji.
3. Państwo w celu zapewnienia przestrzegania norm prawnych może stosować sankcje, które mają charakter sformalizowany (sankcja skupiona), tj. wskazany w przepisach prawa, które oprócz tego regulują również tryb ich stosowania oraz zinstytucjonalizowany (tj. stosować sankcję mogą jedynie właściwe, czyli wskazane w przepisie prawa, organy władzy publicznej; nie może mieć miejsca żadne domniemanie kompetencji w tym zakresie). Katalog sankcji prawnych jest ściśle wyznaczony przez przepisy prawa. Sankcja za naruszenie normy moralnej nie ma charakteru sformalizowanego, nie ma bowiem katalogu takich sankcji, ani też procedur ich stosowania. Nie jest stosowana przez organy władzy publicznej. Sankcja ta ma zatem charakter rozsiany, niezinstytucjonalizowany. Reakcja na naruszenie normy moralnej może przejawiać się np. w potępieniu środowiskowym, zerwaniu kontaktów towarzyskich, odrzuceniu danej osoby. Zależna jest od danego środowiska, które decydując się na daną sankcję, kieruje się własnym uznaniem.
4. Norma prawa obowiązuje z nakazu zewnętrznego – pochodzi od kompetentnego organu władzy publicznej i to przesądza o jej obowiązywaniu (uzasadnienie tetyczne). Bez znaczenia jest tutaj przekonanie adresata o jej obowiązywaniu. Norma moralna obowiązuje w sytuacji, gdy uzyska akceptację danego adresata, który władny jest uznać, iż jest ona dla niego wiążąca (internalizacja). Uzasadnienie obowiązywania normy moralnej ma charakter aksjologiczny (norma obowiązuje, bo jest oparta na akceptowanym przez dany podmiot systemie wartości).
5. Normy prawne, zwłaszcza w systemie prawa kontynentalnego, są spisane (zawarte w aktach normatywnych) i uporządkowane według określonych kryteriów (np. ujęte

w kodeksach). Są również promulgowane (ogłaszane) w sposób przewidziany prawem, co jest niezbędnym warunkiem ich obowiązywania. Normy moralne na ogół nie są spisane i podane do wiadomości publicznej w sposób niesformalizowany. Zdarza się, iż są one uporządkowywane (np. tzw. kodeksy etyczne różnych grup zawodowych – adwokatów, radców prawnych, notariuszy, komorników), ale nie jest to reguła. O istnieniu danej normy moralnej człowiek dowiadyuje się funkcjonując w społeczeństwie lub w jakiejś jego części. Jeżeli dana moralność mu nie odpowiada może wystąpić z danej grupy. Brak szacunku czy uznania dla prawa nie powoduje, że jego adresat może legalnie nie podporządkować się jego nakazom lub zakazom.

6. Norma prawna reguluje zewnętrzne zachowania, tj. zewnętrznie uchwytne, nie ingerując w myśli, poglądy, zamiary, czy uczucia człowieka (nie zna zatem odpowiedzialności dogmatycznej). Dopiero, gdy wskazane przeżycia przejawiają się w zachowaniu człowieka regulowanemu prawem (np. polegającym na propagowaniu myśli faszystowskiej czy nienawiści rasowej), podlegają ocenie prawnej. Wewnętrzne stany człowieka nie są obojętne z punktu widzenia moralności. Tym samym niemoralnym jest życzenie w myślach drugiemu człowiekowi śmierci, podczas gdy z punktu widzenia prawa okoliczność ta nie podlega ocenie (jest irrelevantna). Jeżeli jednak wskazane życzenie przejawia się w czynie (np. grożenie śmiercią, usiłowanie pozbawienia życia) dochodzi do naruszenia prawa, a w konsekwencji właściwe organy państwa uprawnione są do podjęcia przewidzianych prawem działań w celu wyciągnięcia konsekwencji prawnych wobec danej osoby

7. Normy prawne regulują uprawnienia i obowiązki, normy moralne wskazują tylko powinności, bez nakładania uprawnień (np. nie kłam, szanuj rodzinę, szanuj starszych).